

ŽEMĖS ŪKIO SEKTORIŲ TARPTAUTINIO KONKURENCINGUMO VERTINIMAS

Albertas Gapšys

*Researcher at Market Research Department of Agricultural and Food Products, Lithuanian
Institute of Agrarian Economics, V. Kudirkos str. 1. LT-03105, Vilnius.
Tel. +370 5 2610948. E-mail albertas@laei.lt*

Tarptautinio konkurencingumo vertinimo metodikų problemos – statistinių duomenų patikimumas, prieinamumas ir operatyvumas, vertinimo proceso sudėtingumas bei nemažos darbo sąnaudos. Tyrimo tikslas – išanalizavus konkurencingumo vertinimo problematiką, parengti metodiką, kuri galėtų būti taikoma apibūdinant šalies žemės ūkio sektorių konkurencingumo lygį. Tyrimo laikotarpis – 2006–2011 m. Parengta metodika yra autoriaus nuo 2006 m. žemės ūkio sektorių konkurencingumo stebėsenos rezultatas. Metodikoje naudojami visų ES šalių su rinka susiję žemės ūkio sektoriaus rodikliai. Rodikliai randami Eurostato duomenų bazėse. Konkurencingumui įvertinti taikomas santykinų rodiklių palyginamumo metodas. Kaip metodikos taikymo pavyzdys pateiktas šalies kiaulininkystės sektoriaus konkurencinis vertinimas.

Raktiniai žodžiai: konkurencingumo rodikliai, žemės ūkio konkurencingumas.

JEL kodai: Q13, M21.

Įvadas

Analizuojant I. Kriščiukaitienės, V. Dubino, R. Jucevičiaus ir kitų lietuvių autorių darbus apie konkurencingumą, pasigendama žemės ūkio sektorių vertinimo. Mokslinis konkurencingumo vertinimas apsiriboja atskirais ūkiais ir įmonėmis, tačiau beveik netyrinėtas Lietuvos žemės ūkio sektorių kaip atskirų segmentų konkurencingumas. Nagrinėdami ES šalių žemės ūkio sektorių konkurencingumą, autoriai apsiriboja tik didžiausių šalių analize, indeksų skaičiavimu, neskiria dėmesio Lietuvai. Kokią įtaką ES bendroji žemės ūkio politika turėjo šalies žemės ūkio plėtrai ir ar kai kurie žemės ūkio gamybos sektoriai neišnyks, kaip įvyko linų sektoriuje, galima būtų įvertinti tiriant žemės ūkio sektorių konkurencingumą. Septynerių metų laikotarpio po integracijos į ES pakanka pokyčiams įvertinti ir konkurencingumo lygiui nustatyti Bendrijos kontekste. Darbo tikslas – išanalizavus tarptautinio konkurencingumo vertinimo problemas, parengti metodiką, kuri galėtų būti taikoma praktikoje apibūdinant šalies žemės ūkio sektorių konkurencingumo lygį. Tyrimo objektas – pagrindiniai rinkos rodikliai, tinkantys tarptautiniam konkurencingumui įvertinti. Tyrimo metodai – statistinių duomenų palyginimas, conceptualaus modelio sudarymas, reitingavimas ir matematinė analizė. Tyrimui panaudoti visų 28 ES šalių duomenys.

Tarptautinio konkurencingumo vertinimo problemos

Dauguma lietuvių autorių, nagrinėjančių Lietuvos žemės ūkio konkurencingumą, analizuoja ūkių pranašumus, prie vertinimo rodiklių priskirdami ir gamybos efektyvumo, ekonominius-finansinius rodiklius.

I. Kriščiukaitienė (2008a), analizuodama ūkių konkurencingumą, naudoja juose sukurtos pridėtinės vertės 1 ha rodiklį, o lygindama su ES šalių ūkiais – bendrosios žemės ūkio produkcijos vertės 1 ha rodiklį. Autorė pabrėžia, kad konkurencingumo rodikliai rodo gerėjančią situaciją. Prie tokių rodiklių ji priskiria didėjančias pieno kainas, didesnius primilžius, grūdų derlingumą ir gyvulių produktyvumą. I. Kriščiukaitienė ir kiti autoriai (2008b), tyrinėdami Lietuvos ūkių ekonominį konkurencingumą, pabrėžia, kad, priklausomai nuo tyrimo tikslų, jam vertinti yra naudojami skirtingi rodikliai bei vertinimo metodikos. Ūkių konkurencingumas šalies rinkoje vertinamas naudojant darbo našumo rodiklį – vieno vidutinio metinio darbuotojo per metus sukurtą pridėtinę vertę. Šis rodiklis naudojamas ir vertinant tarptautinį konkurencingumą.

V. Dubinas (2006) teigia, kad šalies žemės ūkio ir maisto produktų gamybos konkurencingumo lygis nustatomas pagal ekonominius rodiklius, kurie tiksliausiai įvertina rinkodaros priemonių įtaką rinkos plėtrai. Jo parengtas modelis integruotai nustato produktų rinkos imtį, jos įsisavinimo intensyvumą ir tolesnės plėtos galimybes. Tačiau šio modelio trūkumas, kaip nurodo autorius, – statistinių duomenų (žemės ūkio produkcijos sąnaudos, investicijų grąža) stoka. Be to, jie oficialiai prieinami tik praėjus tam tikram laikotarpiui.

A. Liučvaitienė ir K. Peleckis (2011), nagrinėdami konkurencingumo formavimo ir vertinimo teorinius modelius, nurodo, kad dėl globalizacijos plėtos svarbus vaidmuo tenka tarptautinės konkurencijos ir konkurencingumo vertinimui tarp atskirų šalių ūkių. Autoriai konkurencingumui įvertinti taikomos rodiklius suskirsto į 4 grupes (šalies, ekonominių subjektų grupių, konkretaus produkto ir veiklos aplinkos vertinimas). Šalies ūkio šakos konkurencingumui vertinti siūloma naudoti intensyvios konkurencijos, tarptautinio konkurencingumo šakoje ir lyginamojo pranašumo rodiklius. Autoriai išvadose pabrėžia, kad dėl duomenų trūkumo negalima panaudoti visų metodikų ir rodiklių.

Lietuvos maisto produktų gamybos pramonės konkurencingumo studijoje R. Jucevičius, V. Vitunskienė ir S. Šajeva (2009) išskiria: tarptautinio prekybos rezultatyvumo (TPI), atskleistojo santykinio pranašumo (RCA), tarptautinio konkurencingumo pasirinktoje rinkoje (LIIC-A) indeksus ir tarptautinės prekybos rodiklius. Kaip nurodo autoriai, RCA indeksas nėra tinkamas šalies padėčiai nagrinėti ES rinkoje, o TPI ir LIIC-A indeksai skaičiuojami tik pagal produktų grupes, kurios kartais suformuotos netinkamai. Pavyzdžiui, pieno produktų grupei priskiriami kiaušiniai, medus.

Konkurencingumas laikytinas sudėtinga ekonomine kategorija, turinčia makro- (šalies), mezo- (šakos) ir mikro- (įmonės) lygmenis. Konkurencingumo vertinimo metodikos įvairios, tačiau turi esminį bendrą bruožą – remiantis vertinimo kriterijų ir rodiklių sistema, jos leidžia nustatyti santykinę vertinamo objekto poziciją kitų tos pačios rūšies objektų atžvilgiu (Navickas, 2010). Autoriai nurodo 2 konkurencingumo rodiklių vertinimus: kainų ir ne kainomis grįstos metodikos. Autoriai teigia, kad nėra suformuluotos vieningos konkurencingumo sampratos. Konkurencingumo vertinimo metodikos skiriasi savo aprėptimi ir paskirtimi. Net tam pačiam objektui galimi skirtingi rezultatai, jei taikomos skirtingos metodikos. Viena iš praktinių konkurencingumo vertinimo problemų – metodikos laiko sąnaudos, kurios mažina vertinimo

lankstumą ir operatyvumą. Kai kurie statistiniai rodikliai tampa prieinami tik po tam tikro laiko, per kurį kartais labai pasikeičia makroekonominės sąlygos.

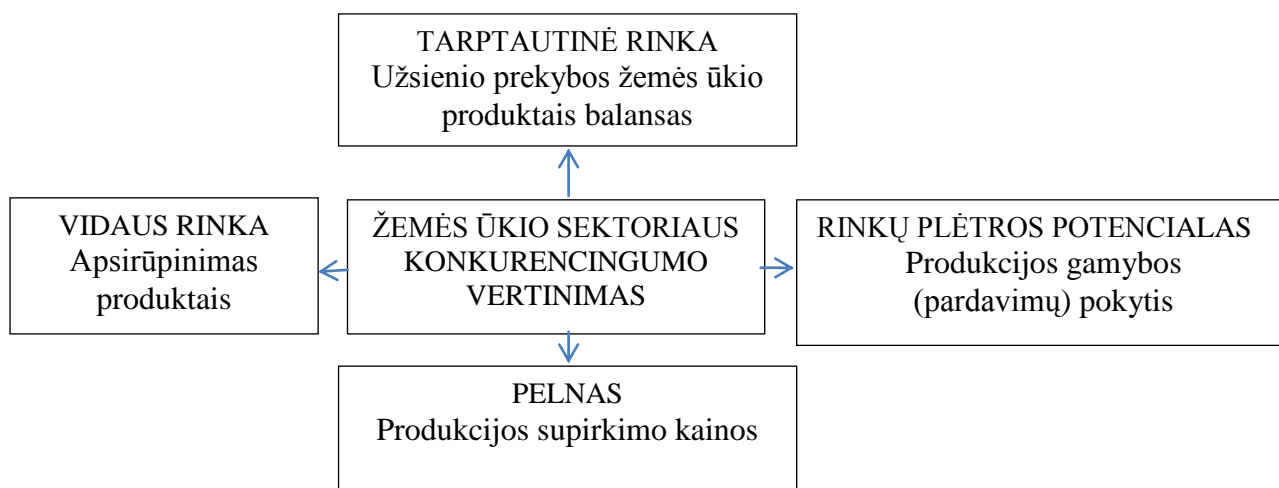
F. S. Thorne (2005), nagrinėdamas Airijos ir kai kurių ES šalių grūdų bei pieno sektoriaus konkurencingumą, vadovavosi Ūkių apskaitos tinklo duomenimis. Išlaidos ir pelnas buvo pagrindiniai vertinimo kriterijai. Nagrinėtos tik tos šalys, kurių atitinkamo sektoriaus gamybos apimtys sudarė didžiausią lyginamąjį svorį ES.

Kaip teigia A. Banterle ir L. Carraresi (2007), konkurencingumui analizuoti įmonių lygmeniu geriausiai tinka tie metodai, kurie leidžia lyginti pelningumą, konkurencinę strategiją ir konkurencinį pranašumą, pagrįstą įmonės sąnaudomis. Sektorinio konkurencingumo lygio vertinimai susiję su tarptautinės rinkos analizės metodais.

Siūlomos metodikos pagrindimas

Dauguma autorių pagrindinėmis metodikų problemomis laiko statistinių duomenų patikimumą, prieinamumą ir operatyvumą, vertinimo proceso sudėtingumą bei darbo sąnaudas. Ypač tai aktualu norint palyginimui naudoti kitų šalių žemės ūkio duomenis.

Ekonomine prasme konkurencingumas – tai rinkos situacija, kai yra pakankamai daug pirkėjų ir pardavėjų, galima laisvai patekti į rinką ir išeiti iš jos, o konkuruoti – tai varžytis. Šiame tyrime nustatant žemės ūkio sektorių konkurencingumo lygį naudojami vertinimo rodikliai, galintys apibūdinti rinkos situaciją, t. y. kainos, apsirūpinimas produktais, eksporto ir importo balansas, produktų pardavimų apimtis (arba gamyba). Šiuos rodiklius paprastai galima rasti Europos Komisijos, Eurostato ir kituose statistiniuose leidiniuose. Paveiksle pateikta autoriaus parengta žemės ūkio sektorių konkurencingumo vertinimo schema.

Pav. Žemės ūkio sektorių konkurencingumo vertinimo schema

Rengiant Lietuvos žemės ūkio sektoriaus konkurencingumo tarptautiniu mastu metodiką, remtasi tokiais principais:

- rodikliai, apibūdinantys rinkos situaciją, lyginami su kitų ES šalių analogiškais rodikliais;

- naudojami santykiniai rodikliai ar indeksai, kurie leidžia lyginti situaciją įvairiose šalyse, spręsti apie lyginamų ES šalių atitinkamų produktų konkurencingumo lygį (reitingų sudarymas);
- duomenys, reikalingi konkurencingumo rodikliams apskaičiuoti, lengvai prieinami statistikos duomenų bazėse arba informaciniuose leidiniuose;
- žemės ūkio sektoriaus konkurencingumas vertinamas nagrinėjant tam žemės ūkio sektoriui būdingus produktus: grūdus – augalininkystės sektoriuje, galvijieną – galvijininkystės, kiaulieną – kiaulininkystės, paukštieną – paukštininkystės, pieną – pienininkystės ir t. t.;
- pasirinkti rodikliai apibūdina statinį sektoriaus konkurencingumo lygį, kuris išreiškiamas rodiklių reitingų vietų aritmetiniu vidurkiu. Autorius vadovaujasi prielaida, kad šalių žemės ūkio sektoriai, kurių vidurkis yra 1–8 vietos, yra aukšto konkurencingumo lygio, 9–16 vietos – vidutinio, 17–28 vietos – žemo konkurencingumo lygio;
- įvairių laikotarpių tų pačių rodiklių pokyčių ir reitingų vietų palyginimas rodo dinaminį sektoriaus konkurencingumo lygį;
- bendras šalies sektoriaus konkurencinis vertinimas – konkurencingumo rodiklių visuma (vietų vidurkis).

Konkurencingumo lygiui nustatyti naudojami vertinimo rodikliai pagal pateiktą schemą. Konkurencingumo vertinimo rodikliai:

1. Apsirūpinimas produktais – tai produktų gamybos ir jų suvartojimo santykiai šalies mastu, proc.:

$$S_{ij} = Y_{ij} / U_{ij}$$

čia: i – sektoriaus pagrindinis produktas; j – ES šalis (1–28); Y – i -ojo produkto gamybos apimtis j šalyje; U – i -ojo produkto vartojimo apimtis j šalyje.

2. Produkcijos supirkimo kaina – žemės ūkio produktų (grūdų, mėsos, pieno, kiaušinių, daržovių ir kt.) vidutinės arba tam tikro laikotarpio supirkimo kainos, EUR/kg (vnt., l, t, ir t. t.). Supirkimo kainos šalių rinkoje atspindi vietinės rinkos ir ekonomikos veiksmų rezultata (pasiūlą ir paklausą, gamybos sąnaudas ir pelną, produktyvumą ir pan.).

3. Užsienio prekybos balansas žemės ūkio produktais – produktų eksporto ir importo balanso santykis su produktų gamyba (pardavimais) šalyje, proc.

$$RXA_{ij} = (X_{ij} - M_{ij}) / Y_{ij}$$

čia: X – i -ojo produkto eksporto vertė j šalyje; M – i -ojo produkto importo vertė j šalyje.

4. Produkcijos gamybos (pardavimų) pokytis – analizuojamų metų produktų gamybos (pardavimo) apimtys santykis su prieš metus buvusiais apimtimis, proc.:

$$\Delta RY_{ij} = (Y_{ij(m)} / Y_{ij(m-1)} - 1)$$

čia m – analizuojami metai.

Lyginant atskirų laikotarpių rodiklių pokyčius, galima nustatyti sektoriaus konkurencingumo dinamiką. Teigiamas pokytis parodys konkurencingumo didėjimą, neigiamas – silpnėjančias sektoriaus pozicijas.

Lentelėje pateiktos metodikos taikymo pavyzdys – Lietuvos kiaulininkystės sektoriaus konkurencingumo vertinimas.

Lentelė. Lietuvos kiaulininkystės sektoriaus konkurencingumo vertinimas

Rodikliai	Reikšmė		Reitingo vieta		Poky- tis
	2006 m.	2011 m.	2006 m.	2011 m.	
Apsirūpinimas produktu	79 proc.	55 proc.	15	19	-4
Supirkimo kaina	1350 €/t	1540 €/t	7	11	-4
Užsienio prekybos balansas	-31 proc.	-45 proc.	15	18	-3
Produktų gamybos (pardavimų) pokytis	9 proc.	-8 proc.	1	23	-22
Vidutinė vieta*			9	18	-9
Konkurencingumo lygis			Vidut.	Žemas	

* Nustatomas visų rodiklių aritmetinis vidurkis.

Toks vertinimas leidžia daryti išvadą, kad šalies kiaulininkystės sektoriaus konkurencingumas yra žemas ir nesiiimant tam tikrų priemonių (pavyzdžiui, kiaulių auginimo, kiaulidžių statybų skatinimo ir kt.), šis sektorius bus nekonkurencingas. Skaičiavimai rodo, kad labiausiai konkurencingi yra Danijos, Belgijos ir Airijos kiaulininkystės sektoriai.

Ši metodika galėtų būti taikoma Kaimo plėtros programos 2014–2020 metų priemonių stebėsenai ir vertinimui.

Išvados

1. Konkurencingumo vertinimo metodikų analizė leidžia daryti išvadas, kad vieningos metodikos konkurencingumui nustatyti nėra, o kylančios problemos dėl duomenų patikimumo ir prieinamumo dalies metodikų ar rodiklių neleidžia jų pritaikyti įvertinant konkurencingumą.

2. Lietuvos kiaulininkystės sektoriaus konkurencingumo vertinimas remiantis reitingavimu rodo šio sektoriaus žemą lygį (18 vietą) tarp ES šalių, o pokytis per 2006–2011 metus – mažėjantį konkurencingumą rinkoje.

3. Vertinant žemės ūkio sektoriaus konkurencingumą tarptautiniu mastu, siūloma vadovautis metodika, pagrįsta paprastumu, duomenų prieinamumu ir rodiklių reikšmių reitingavimu.

4. Metodikos pritaikymas Lietuvos žemės ūkio sektorių veiklos konkurencingumui, gyvybingumui ir perspektyvumui nustatyti galėtų būtų vienas iš Kaimo plėtros programos 2014–2020 metų stebėsenos ir vertinimo elementų.

Literatūra

1. Banterle, A., Carraresi, L. (2007). Competitive performance analysis and European Uniontrade: The case of the prepared swine meat sector" // Acta Agriculturae Scandinavica Section C. Food Economics. Vol. 4.
2. Beck, M. ir kt. (2008). ZMP-Marktbilanz, Vieh und Fleisch 2008. – Bonn. ZMP Zentrale Markt- und Preisberichtsstelle GmbH.
3. Dubinas, V. (2006). Lietuvos maisto ūkio konkurencingumo analizė pagal sisteminio veretinio modelį // Vagos. Mokslo darbai. Nr. 71 (24).
4. Jucevičius, R., Vitunskienė, V., Šajeva, S. (2009). Lietuvos maisto produktų gamybos pramonės konkurencingumo studija. – <http://www.ukmin.lt/uploads/documents/imported/lt/veil> [2013 08 01].
5. Schwab, K. (2013). The Global Competitiveness Report 2012–2013. World Economic Forum. – <http://www3.weforum.org/docs/WEFGlobalCompetitivenessReport2012-13.pdf>. [2013].
6. Kohlmuller, M. (2012). AMI Markt Bilanz Vieh und Fleisch 2012. – Bonn: Agrarmarkt Informations-Gesellschaft mbH.
7. Kriščiukaitienė, I. (2008a). Lietuvos ūkių konkurencingumas ir ES paramos įtaka // Management theory and studies for rural business and infrastructure development. Nr. 2 (13).
8. Kriščiukaitienė, I., Tamošaitienė, A., Andrikienė, S. (2008b). Lietuvos ūkių ekonominio konkurencingumo įvertinimas // Market research. Agricultural end food products. Nr. 2 (40).
9. Latruffe, L. (2010). Competitiveness, Productivity and Efficiency in the Agricultural and Agri-Food Sectors//OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers. No. 30.
10. Liučvaitienė, A., Peleckis, K. (2011). Šiuolaikinio verslo konkurencingumo formavimo ir vertinimo teoriniai modeliai ir jų taikymo galimybės.– Vilnius: Vilnius Gediminas Technical University Press Technika.
11. Navickas, V., Malakauskaitė, A. (2010). Konkurencingumo vertinimo metodologinės problemos ir ribotumas // Verslas: Teorija ir praktika. Nr. 1 (11).
12. Thorne, F. S. (2005). Analysis of the competitiveness of cereal production in Selected eu countries // Rural Economy Research Centre, Teagasc, Dublin, Ireland. – <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/24613/1/pp05th01.pdf>. [2013 08 06].

THE ASSESSMENT OF INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL SECTORS

Albertas Gapšys

Lithuanian Institute of Agrarian Economics

Summary

This paper deals with the methodological aspects of assessment of the international competitiveness of agriculture. Since the competitiveness is a category of market evaluation, the market related indicators of the particular agricultural sector are used in this proposed methodology. In order to assess the competitiveness of the particular agricultural sector the comparability methodology of the competitiveness indicators was chosen. The level of the competitiveness was classified according the rank positions. The assessment of the competitiveness of pig farming in Lithuania was presented as an example of application of the methodology.

Key words: competitiveness indicators, assessment of the international competitiveness of agriculture.

JEL codes: Q13, M21.